

Så har det hänt igen – ännu en lantras har hittats!

De senaste svenska lantrasresterna som har återfunnits kommer alla från vår nordligaste landsända. Lappgetter från Fatmomakke och Vilhelmina, en fjällnära ko från Fatmomakke, liksom en fårflock. Nu har även en hönsflock från Västerbotten hittats och räddats. Ja, det är faktiskt två hönsflockar som båda har samma ursprung, Bjurholmstrakten några mil väster om Umeå. Femtio mil norr om vår tidigare nordligast kända lantrashöna, hedemorahönan från Dalarna. Att det verkligen är fråga om en lantrasrest råder det ingen tvekan om, den är väl dokumenterad. Rent utseendemässigt kan man säga att den ser ut som ett mellanting av åsbo och hedemora. Den uppvisar också vissa likheter med bevarade lantrashöns i Finland och Estland. Vi trodde väl lite till mans att allt i lanthönsväg var utrotat i vårt avlånga land - men så var det alltså inte, fast nära ögat var det även den här gången.

Genbank har bildats

Jonas Nordlund, som hittade hönsen, har vid två tillfällen åkt söderut och presenterat sina fynd för styrelsen. Dels i juni i samband med årsmötet i Sundborn och nu senast i november i samband med det årliga genbanksseminariet för funktionärer som hölls i skånska Östra-Ljungby. Resultatet blev ett enhälligt styrelsebeslut. Lantrasens namn är bjurholmshöna och en genbank har bildats med Jonas som ansvarig. De första grupperna har av säkerhetsskäl placerats ut på tre olika händer med särskilda genbankskontrakt. Någon försäljning blir det inte tal om förrän under ett senare skede av bevarandearbetet. Jonas har lovat kvinnan som äger hönsflocken att hon ska få vara anonym så länge hon har sina höns kvar och så får det bli. Hennes erfarenheter av myndighetsutövning är inte de bästa. /Ronny Olsson

Jonas berättar om hönsen från Bjurholm

Av en slump hittade jag till en snart 90-årig dam som bor ödsligt i skogen med sina höns just utanför Bjurholm i Västerbottens inland. Hönsen intresserade mig oerhört mycket när jag såg dem första gången. Först trodde jag det var hedemorahöns hon hade men när jag frågade om dem så förstod jag att det inte alls var några sådana. Jag har därför återvänt flera gånger för att höra mer om hönsen och fick på det sättet höra hennes historia om hur hon tog över skötseln av hennes föräldrars hönsflock i början på 1940-talet då hon var 12 år gammal. Hon fick då hönsen i present av föräldrarna mot att hon lovade att sköta om dem. Hennes föräldrar berättade för henne att dessa höns var speciella då hennes farfar fått dem av en arbetskamrat i utbyte mot ost då han jobbade vid prämvärdet i Norrbyskär utanför Umeå någon gång på 1880-talet.

Hönsflocken togs alltså hem till gården i Bjurholm av hennes farfar där de gick i arv till föräldrarna som under hennes uppväxt hade en ganska stor flock på runt 30 höns vad hon kan minnas. Hönsen kallades på gården för "brannbärahönsen" (hallonhönsen) eftersom de åt upp alla hallon på gården.

När hon fick överta flocken vårdade hon den väl då hönsen var viktiga för hela familjen. Äggen användes i hushållet men också för att byta till sig varor från närliggande gårdar. Några gånger byttes det också bort någon levande höna eller tupp men hon tog aldrig in några nya höns utifrån. Hönsen lämnade alltså aldrig gården utan flocken har bott på samma gård sedan hennes farfar tog hem dem. Vikten av att inte blanda in nya höns påpekades ett flertal gånger då hennes farfar hade råkat ut för sjukdom hos sina tidigare höns när han köpt in en ny tupp. Därför hade han med denna flock varit väldigt noga med att inte få in någon ny sjukdom med höns utifrån.



Foto Monica Sandelin

Ett undantag finns dock. När hönsens ägare var runt 20 år (slutet på 1940-talet) och precis hade tagit över gården från sina föräldrar så tog räven nästan hela flocken. Bara fem hönor och ingen tupp fanns kvar. Som tur var hade hon bara några veckor tidigare sålt bort två tuppar till en bekant som skulle ha dem till slakt. Men eftersom tupparna varit så snälla hade de fått leva och därför kunde hon få tillbaks en av tupparna vilket glädde henne enormt mycket. Efter detta hade hon alltid minst tre tuppar i flocken för att försäkra sig om att minst en skulle överleva en eventuell rovdjursattack.

I den flock som fanns kvar när jag besökte gården för första gången var hönorna mestadels svarta, vissa med bruna kragar och vissa viltfärgade, även någon mörkgrå höna fanns. Två tuppar var helsvarta och en var viltfärgad. Några av hönsorna hade också svag benbefjädring, likt cowboyfransar längs med benen. Benen var svarta eller grå. Ungefär hälften av hönorna hade mörklila kammar och slör. Hönsen var från början ganska varierande i färgerna vad ägaren kan minnas. Hennes pappa hade också haft en förkärlek för färggranna höns, men efterhand behöll de bara de

mörkaste hönsen då dessa klarade sig bäst från rovdjuren. Ibland föddes någon gul eller ljus kyckling men dessa tog hon ofta bort direkt då hon tyckte det "var onödigt att mata duvhöken". Men vissa år har även de ljusa hönsen sparats och fått avkomma, speciellt efter hårda vintrar då hönsflocken kunde minska. "Dimhönsen", som de grå/blå kallades har också ofta sparats då även dessa klarade sig mot rovdjuren.

Hönorna väger ca 1,5 kg och tupparna runt 2 kg. Ägaren slaktade på hösten bort de tyngsta ungtupparna som hon åt upp och de minsta (sent födda kycklingar gissar jag) därför de skulle få svårare att klara vintern enligt henne. Ledartuppen fick alltid leva så länge som möjligt, enligt hennes pappa så skulle det bli lugnast i flocken då. När tuppen blev gammal och inte orkade hålla ställningen som ledartupp slutade det ofta med antingen döden efter ett slagsmål eller att tuppen fördrevs ur flocken och så tog en ny tupp över ledarrollen. Den äldsta tuppen som hon kan minnas blev upp mot 15 år gammal och delade de sista 3-4 åren ledarrollen med en annan lite yngre tupp. De hade då varsin grupp med hönor som de vakade över. Hönsen har alltid gått fritt ut och in från den stora



Foto Jonas Nordlund

Bjurholmshöns



Foto Monica Sandelin





timmerladugården och har aldrig haft någon värme vintertid. När vattnet frös på vintern gick de istället ut och åt snö. I matväg har de alltid fått bosset från kornas krubbor på vintern, men när hon inte längre kunde ha kvar korna fick de istället säd (korn och råg) som hon sådde och skördade själv på gården. Hönsen fick också potatis och morötter, alltid råa, samt ärter som hon hade satt mot ladugårdsväggen. Hon brukade också slå rallarrosor (mjölkört) på sommaren och ge hönsen under vintern.

Efter att ha pratat med ägaren om hennes höns ett flertal gånger nämner hon några personer vid namn som hon sålt höns till. Bland annat säger hon att "en Jonsson på Ottervattsvägen" köpte höns av henne. Med lite efterforskningar får jag kontakt med Arne Jonsson som bor i Ottervattnet och när jag pratar med honom så visar det sig att han har 5 hönor och 1 tupp som är ättlingar till den flock som hans far och mor hade någon gång under 1940-50-talet. Inga andra höns än de som hans föräldrar köpt hade blandats in.

Arnes höns är väldigt lika hönsen i Bjurholm både i storlek och kroppsform, så det finns inga som helst tvivel att det är "samma höns". Detta gör att det alltså finns två olika besättningar som hållit dessa höns, på olika håll, sedan mitten av 1900-talet. Även Arnes höns är friska och välmående. Här finns också en något större färgvariation med både ljusa (vete), grå (blå) och svarta hönor.



Foto Monica Sandelin

Hönsen är alltså en väl bevarad skatt och kanske den enda kvarvarande gruppen med höns från Västerbotens gamla bondesamhälle. Att de under 120 år gått på samma gård och idag inte visar några som helst tecken på inavelsproblem tyder på att det är tåliga och friska höns.

/ Jonas Nordlund



Höns från Bjurholm

Det finns många gamla människor i Bjurholm som kommer ihåg de gamla hönsen. Bland annat har Erling Bergman (nu död) berättat om dem i sina släktforskningsdokument från Bjurholmsbygden.

De finns beskrivna i boken "Lillarmsjöbygden" som är en kulturhistorisk bok om Lillarmsjöes bondehistoria. Där står det bland annat "När de mörka, färggranna hönsen kom till byn vet man inte säkert, men eftersom de var allmänt förekommande i slutet på 1800-talet och början av 1900-talet så kan vi förmoda att lasskörare från byn kom hem med dem under sina färder till hamnarna i mitten av 1800-talet".

Fotot är taget i Bjurholmstrakten runt sekelskiftet 1900. Det är inte foundergårdens höns på bilden, men viss likhet finns.

Bjurholmshöna – preliminär rasram

Bakgrund

En liten rest av de tidigare allmänt förekommande små lantrashönsen i Västerbotten hittades av en slump av Jonas Nordlund hos en 90-årig kvinna i byn Bjurholm 2011. Hon vill tills vidare vara anonym. Där hade hönsen gått sedan hennes farfar tog hem dem från Norrbyskär utanför Umeå på 1880-talet. Inga höns har under hela denna tid tagits in i flocken.

Senare har ännu en hönsflock hittats hos Arne Jonsson i Ottervattnet just utanför Bjurholm. Arnes föräldrar hade på 1950-talet köpt höns från kvinnan. Även dessa höns har hållits utan inkorsning.

Kännetecken

Hönsen är medelstora lantrashöns. Vikt höna ca 1,5 kg, tupp ca 2 kg. Tuppen har stolt hållning men är ändå kompakt i kroppsformen. Benen är något under medellängd.

Fjäderdräkten är slät. Kroppsfjädrarnas dundel är relativt stor och bidunet väl utvecklat. Det tyder på lång anpassning till kallt klimat. Benen är oftast släta men några höns i ursprungsbesättningen har svag benbefjädring. Benfärgen är varierande, oftast svart eller blågrå.

Öronskivornas färg varierar från vitt till rött.

Kamformen är enkel. Hönorna har relativt små kammar, tupparna medelstora.

De tillvaratagna hönsen var helt eller övervägande svarta eftersom ägaren föredrog dessa, då hon ansåg att de var mindre utsatta för rovdjur. En del blir vildfärgade eller svarta med inslag av guld i kragen. Vetefärg och blått förekommer, liksom en variant där hönsen blir nästan vita med svart/mörkt inslag i krage och stjärt samt teckning på en del kroppsfjädrar. Vi utesluter inte att ytterligare färgvariation kan uppträda i framtiden.

Inre egenskaper och urval

Hönsen är anpassade till klimatet och det fattiga gamla bondesamhället i Norrlands inland. Det är av stor vikt att dessa egenskaper bibehålls även i framtiden.

I skrivande stund är det statistiska underlaget för litet för att med säkerhet säga något om värpning och ruvning. Det verkar som att dessa egenskaper är ungefär som hos andra lantrashöns. Äggvikten är ca 45-50 g. Äggfärgen är benvit till svagt bruntonad.

För övrigt gäller generella avelsråd för lantrasfjäderfän. Stor variation inom rasramen. Viktigt att hålla vikten, rimligt god produktion, goda föräldraegenskaper, fungerande flockbeteende, färgen av starkt underordnad betydelse.